

УДК 141.3:130.2

К 56

Анастасія КОВАЧ-ПЕТРУШЕНКО

**АМЕРИКАНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ПОСТМОДЕРНІЗМ: СВОЄРІДНІСТЬ
ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ**

На основі аналітичного методу філософії задля аналізу літературних джерел, виявлено відмінності між постмодернізмом американським та європейським. Окрім стандартних рис, постмодернізм має особливі, які притаманні тільки європейському, або тільки американському постмодернізму. Постмодернізм має свої витoki у Європі, але в США він набув відмінних від європейських рис. Це пов'язано з відмінністю культур.

***Ключові слова:** постмодернізм, постмодерн, культура, США, Європа, модерн, модернізм.*

Постановка проблеми. Феномен постмодернізму набув характеру предмета активних обговорень в науці та суспільній думці наприкінці ХХ ст. Уже на початку ХХІ ст. низка науковців констатували закінчення активної фази дії постмодернізму як філософської та мистецької течії з культурного горизонту сучасності. Але попри це, багато науковців не збирається відправляти постмодернізм в архіви історії, аргументуючи це тим, що останній зафіксував та окреслив цілу низку дуже важливих симптомів сучасності. Науковці вважають, що після епатажних виступів деяких представників постмодернізму до культури та сучасного філософського дискурсу увійшла низка нових понять, набули визнання деякі ситуації суспільного життя та нові виявлення людини. Такі явища, у загостреній формі подані постмодернізмом, заслуговують прискіпливого вивчення, водночас предметом досліджень і осмислень залишається і постмодернізм, зокрема – філософський. Додатковим стимулом для таких досліджень висту-

пає й те, що суспільні тенденції, які набули значення постмодерністичних, не зникли, а під впливом нових обставин життя постали ще більш яскравими. Для людства кінець ХХ ст. став особливим, адже у життя справжнім буревієм увірвалися нова техніка, всевітня Інтернет-мережа, штучний інтелект. Таке явище, як Інтернет, взагалі поступово стало невід'ємною частиною життя кожної людини. Людство, по суті, створює собі ще одне «обличчя», нове життя у комунікативних мережах. Звісно, такий технічний прогрес не міг не виявити себе в культурі, мистецтві, філософії та літературі.

Означені чинники зумовлюють актуальність запропонованої теми пропонованої статті, спрямованої на докладне осмислення феномену постмодернізму. Але в силу відмінностей менталітету в різних культурних регіонах, і, тим більше, на різних континентах, постмодернізм, залежно від місця розповсюдження, має свої особливості. Тому у статті поставлена *мета*: дослідити відмінності між американським і європейським постмодернізмом. Ми вважаємо, що виявлення специфічних особливостей у різних типах постмодернізму дасть змогу побачити це явище різносторонньо, і водночас яскравіше окреслити його суттєві риси. Чи існує така своєрідність? Чи варто її розглядати і виділяти? Як наявність цього факту може вплинути на філософію та літературу? Аналіз стану досліджень на обрану тему буде здійснюватись у міру розгортання змісту статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Постмодернізм – поняття, яке використовується сучасною філософською рефлексією для означення характерного для культури сьогодення типу філософствування, яке змістовно-аксеологічно дистанціюється не тільки від класичної, але і від некласичної традиції, конституюючи себе як пост-сучасна, тобто постнекласична філософія. Основними представниками філософського постмодернізму визнаються Р. Барт, Ж. Батай, М. Бланшо, Ж. Бодріяр, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Джеймсон, Ю. Крістева, Ф. Гваттарі, М. Мерло-Понті, П. Слотердаjk, М. Фуко [8, с. 601].

Постмодернізм як культурне явище виникає на ґрунті культури епохи західного модерну, що традиційно іменується модернізмом; вважається, що існує своєрідний «культурний бампер» між модернізмом і постмодернізмом – деконструкція та пост-

структуралізм. Але перед означенням характеристик постмодернізму, варто відзначити два основні значення терміна «модернізм»: це є – (1) в культурі – особливий стиль в мистецтві кінця XIX – початку XX ст., для якого було характерним поєднання геометричних мотивів із витонченою пластикою, запозиченою із давніх культур; (2) течія у релігійно-філософських вченнях, представники якої відмовляються від консервативного, дослівного тлумачення традиційних релігійних догматів з метою їх пристосування до нових соціокультурних умов [7, с. 134]. З іншого боку, філософія епохи модерну відчувала себе новаторською, критичною, здатною до радикального перегляду попередніх вчень та ідей, згідною в пошуках істини активно взаємодіяти з наукою. Недавном тоді виголошувалися тези про перегляд попередньої філософії (Ф. Бекон, Р. Декарт, І. Кант), культивувався скепсис (Дж. Берклі, Д. Юм) та, врешті, популяризувався критицизм (І. Кант, англійські просвітителі).

В. Брайнін (Брайнін-Пассек) розробив таблицю, в якій порівнює риси модернізму та постмодернізму [4, с. 8]. Розглянемо цю таблицю.

Модернізм	Постмодернізм
Скандальність	Конформізм
Анти міщанський пафос	Відсутність пафосу
Емоційне заперечення попереднього	Ділове заперечення попереднього
Первинність як позиція	Вторинність як позиція
Оціночне у самоназві: «Ми – нове»	Безоціночне у самоназві: «Ми – все»
Декларована елітарність	Недекларована дипломатичність
Переважання ідеального над матеріальним	Комерційний успіх
Віра у високе мистецтво	Антиутопічність
Фактична культурна спадкоємність	Відмова від попередньої культурної парадигми
Виразність межі «мистецтво-немистецтво»	Все може називатися мистецтвом

Ця таблиця дає змогу чітко розмежувати особливості постмодернізму та модернізму. Найяскравіші серед таких відміннос-

тей для постмодернізму: в усьому потрібно наслідувати комерційний успіх, утопія неможлива, світ руйнується, мистецтво – це все, що нас оточує, кардинальна відмова від попередньої культурної парадигми, тобто модерну. Як вже було сказано, вважається, що постмодернізму безпосередньо передують постструктуралізм і деконструкція. Постструктуралізм – це загальне філософське явище 70 – 80-х рр. минулого століття, яке характеризує низку підходів у соціогуманітарному пізнанні, базованих на так званому лінгвістичному повороті у сучасній філософії. Метою цього напрямку є виявлення парадоксальних, нестандартних явищ, які вибиваються із загальних мовних структур. Деконструкцією називають особливу стратегію опрацювання текстів, яка передбачає одночасно і руйнування побудови тексту для його аналізу, і її наступну реконструкцію [5, с. 54].

Чим принципово відрізняється постмодернізм від щойно охарактеризованих явищ (деконструкція і постструктуралізм)? Постмодернізм – основна філософська і мистецька течія епохи постмодерну, яка своїм стрімким розвитком впливала абсолютно на всі сфери людського буття, починаючи від духовного життя і закінчуючи звичайним побутом людини. Розглянемо це детальніше:

- постструктуралізм охоплює винятково філософсько-наукову сферу і не виходить у своєму функціонуванні за межі соціогуманітарного пізнання. Основою його вчення завжди залишаються «не структурне у мовних структурах». Постмодернізм, навпаки, намагається включити в себе усі характерні зміни сучасного мистецтва, філософії, науки, літератури, моди, економіки тощо;

- для постмодернізму характерне сповідування позиції плюралізму. У зв'язку з інформаційним проривом, з одного боку, і зміною індустріального суспільства на постіндустріальне, з іншого, центром уваги постмодернізму стає інформація. А це означає, що все, що мало владу над людьми до того: гроші, сила, політична влада, – все нівелювалося і було піддано сарказму;

- напевне, одна з найважливіших відмінностей постмодернізму від попередніх течій полягає у тому, що він фіксує факт, радикальної зміни в цей історичний період – період постмодерну – світосприйняття звичайної пересічної людини після усіх потрясінь, що випали на її долю (перша Світова війна, друга Світова

війна, створення і використання атомних бомб, техногенні катастрофи, Чорнобиль тощо) [6, с. 46].

Відповідно, звертаючись до сутності та змісту постмодернізму, ми маємо враховувати ці зміни, і на їх основі формувати уявлення про сучасний культурний феномен. Наведемо деякі пояснення сутності постмодернізму. До прикладу:

1. Як кінець ідеології та політики неоконсерватизму – так трактують постмодернізм Ю. Хабермас, Д. Белл та З. Бауман [9].

2. На думку У. Еко, «Постмодернізм – це відповідь модернізму: якщо минуле неможливо знищити, або його знищення веде до німоти, тоді його необхідно переосмислити, іронічно, без наївності» [10].

3. І. Хассан, Ж.-Ф. Ліотар та І. Велш характеризують постмодернізм, як унікальний період, основа якого – сприйняття світу, як хаосу. Це явище називають «постмодерністська чуттєвість» [11].

4. Постмодернізм – це художній стиль, який виражається у самостійному керунку у мистецтві, що характеризується радикальним розривом із парадигмою модернізму (Г. Хоффман, Р. Кунов) [11].

5. Х. Летен і С. Сулеймен вважають, що постмодернізм, як цілісне художнє явище, не існує; це переоцінка вже наявних постулатів модернізму [11].

6. Постмодерн, як епоху, яка прийшла на зміну Новому часу, характеризують Х. Кюнг і Р. Тарнас. Ще у часи Першої світової війни люди розчарувалися у прогресі та всевладді розуму, через що європоцентристську картину світу замінив глобальний поліцентризм (Х. Кюнг) [12, с. 16], віру у розум – інтерпретативне мислення (Р. Тарнас) [13].

Енциклопедія літературних напрямів і течій, виходячи із проявів постмодернізму в літературі, дає такі його характерні риси та прояви:

- культ незалежної особистості;
- потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого;
- прагнення поєднати, взаємодоповнити істини (часом полярно протилежні) різних людей, націй, культур, релігій, філософій;

- бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу;

- використання підкреслено ігрового стилю, щоб акцентувати на ненормальності, несправжності, протиприродності півного в реальності способу життя;

- зумисне химерне переплетення різних стилів оповіді (високий класицистичний і сентиментальний чи натуралістичний і казковий та ін.; у стиль художній нерідко вплітаються стилі науковий, публіцистичний, діловий тощо);

- суміш багатьох традиційних жанрових різновидів;

- сюжети творів – це легко замасковані алюзії (натяки) на відомі сюжети літератури попередніх епох;

- запозичення, перегуки спостерігаються не лише на сюжетно-композиційному, а й на образному, мовному рівнях;

- як правило, у постмодерністському творі присутній образ оповідача;

- іронічність та пародійність [2].

Американський філософ та літературознавець І. Хассан, який одним з перших почав досліджувати постмодерн та постмодернізм, приписує їм такі риси:

- «невизначеність»,

- «фрагментарність»,

- «деканонізація»,

- «втрата Я»,

- «іронія»,

- «гібридизація»,

- «карнавальність»,

- «сконструйованість» [3, с. 160].

Особливістю сучасного осмислення постмодернізму є відмінність у його сприйнятті та трактуваннях в Європі та Америці. Різницю між європейським та американським трактуванням постмодернізму розглянемо, враховуючи думки таких філософів, як Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Бодріяр, Ж. Лакан, У. Еко (зі сторони Європи) і І. Хассан, Р. Барт, Л. Фідлер, Х. Кокс, Ч. Дженкс, Ю. Габермас (США).

Передовсім варто звернути увагу, що європейський концепт постмодернізму є чіткішим, аніж американський, він має більш окреслені риси і межі. Американський, навпаки, має бага-

то варіацій та відмінних між собою трактувань. Розглянемо основні погляди на постмодернізм у європейських дослідників. На думку Ж. Дельоза, постмодернізму властива містичність: світ – це хаос, або хаосмос. Відомий філософ виділяє у світі постмодерну два «початки» всього: шизоїдний початок творчого становлення і параноїдальний початок порядку. На думку Ж. Бодріяра, для постмодернізму характерна втрата особистості, втрата «вічних цінностей». Він вважає, що знак заміщує об'єкт, а точніше перетворюється на самостійний об'єкт. Ж. Бодріяр вводить поняття симулякра, який також витісняє об'єкт, і сам він не має глибинних смислів.

За словами У. Еко, постмодернізм – це множинна автономність, де все перетворено на інтеркодову та інтертекстуальну гру, зіткнення фрагментів-часток, які є позитивно зрозумілими всередині своєї часткової автентичності, але ззовні, тобто у складі більшого простору комунікації, стають просто об'єктивованими знаками, об'єктами, чия присутність у реальному (або буттєвому, на відміну від психічного реального) сигналізує неоднорідність символічного і блокує його дієвість, розриває зв'язок коду і повідомлення [10].

Європейське сприйняття постмодернізму відрізняється особливим вмінням поєднувати нове зі старим. Але характерною рисою американського постмодернізму було те, що він починався з літератури. Першочерговим завданням його спочатку було винятково знецінення елітарності модерністської «мови». Важливою в цьому плані стала стаття Л. Фідлера «Перетинайте кордони, зашпайте рови». Тобто, фактично постмодернізм зародився саме в США, передовсім у літературі. Після цього він перекочував у Європу, там асимілювався, і повернувся знову до Америки, але захопивши вже всі сфери життя американців. Значною мірою становленню постмодернізму у Америці допоміг журнал «Октобер», який почав виходити у 1975 р. Його головний редактор Р. Краусс наполегливо запроваджувала французький постмодернізм у США. Системне осмислення і деталізований опис феномену постмодернізму зробив американський літературознавець і філософ І. Хасан. Він наводить такі характерні риси постмодернізму (частина з яких є більш характерною для Америки, ніж для Європи):

1. Панівні настрої – анархія.

2. Основа всього – хаос.
3. Текст у формі гри.
4. Мистецтво – це процес.
5. Світ є дрібним (шизоїдний початок світу).
6. Головне – це Текст.
7. Плюралізм.

Характерною особливістю американського трактування постмодернізму є певна трансформація попереднього модернізму. Тобто спочатку був модернізм, потім почався його розпад, а у наслідку з'явився хаос. Уже з хаосу народився постмодернізм у США. Реальність американських постмодерністів – це мішанина з різних епох, культур, мов. Усі ці компоненти втрачають «себе» у цьому «вихорі», вони пародіюються, «знижують планку» до банального фарсу. В американському постмодернізмі принцип пародії переходить на пародіювання загальноновизнаних і відомих філософських теорій таких відомих мастодонтів, як З. Фройд, Ф. Ніцше, К.-Г. Юнг, Ж.-П. Сартр. Окрім цього, в американському постмодернізмі помітне тяжіння до руйнування будь-яких кордонів тексту.

Своєрідний термін ввів у пояснення постмодернізму американський критик Мамгрэн, а саме – американська маска; в цьому терміні проглядається відмінність від європейського сприйняття постмодернізму, де відмовляються від автора. В постмодернізмі США автор присутній в усьому хаосі тексту. Але його вводять як частину гри. Він є трагедійним автором-персонажем, який балансує між двох протилежностей «геній – клоун», і веде від себе розповідь. Цікавим є той факт, що думки цього персонажа-автора набувають настільки шизоїдного характеру, що фактично залишаються без авторитетності.

Висновки. Отже, постмодернізм – це сучасний полікультурний стиль осмислення та освоєння дійсності, що характеризується визнанням вторинності сучасної культури, побудовою культурних новацій на основі гри із досягненням попередніх культур, їх довільним змішуванням. Постмодернізм вважає єдиною реальністю знакові процеси і відмовляється від визнання існування виправданих меж та градацій між різними культурами і напрямками культурної діяльності [7, с. 134].

Важливою особливістю постмодернізму є те, що він залежить від місця свого «існування». Окрім стандартних рис, які приписують постмодернізму, він також має такі особливі риси, притаманні тільки європейському, або тільки американському постмодернізму.

Література

1. Собуцький М. Постмодернізм або ж вихід із нього [Електронний ресурс] / Михайло Собуцький. – Режим доступу : <http://www.ktm.ukma.edu.ua/2002/1/sobutsky.html>.
2. Постмодернізм [Електронний ресурс] // Бібліотека Української Літератури. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=16>.
3. Leslie A. Fiedler. *Überquert die Grenze, schiebt den Graben.* – Ihab Hassan, *Pluralismus in der Postmoderne* / Fiedler A. Leslie. – Frankfurt a. M. : Die unvollendete Vernunft. *Moderne versus Postmoderne*, 1987. – S. 159–165.
4. Брайнин-Пассек В. О постмодернизме, кризисе восприятия и новой классике / Валерий Брайнин-Пассек // *Новый мир искусства*. – ноябрь 2002. – № 5/28. – С. 7–10.
5. Деррида Ж. Письмо к японському другу / Жак Деррида // *Вопросы философии*. – 1992. – № 4. – С. 54.
6. Лук'янець В.С. Філософський постмодерн / В.С. Лук'янець, О.М. Соболев. – К., 1998. – С. 46.
7. Петрушенко В. Філософський словник : терміни, персоналії, сентенції / Віктор Петрушенко. – Львів : Магнолія 2006, 2011. – 352 с.
8. Постмодернізм : енциклопедія. – Мн. : Інтерпрессервіс; Книжковий Дім, 2001. – 1040 с.
9. Постмодернізм [Електронний ресурс] // Словники та енциклопедії на академіку. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/18140>.
10. Нотатки на полях «Імені троянди» [Електронний ресурс]. – 1983. – Режим доступу : <http://www.e-reading.club/book.php?book=67026>.
11. Аналіз постмодернізму [Електронний ресурс] / Олена Панфілова. – Режим доступу : <http://ukrcenter.com/Література/Олена-Панфілова/83396-1/Аналіз-постмодернізму>.
12. Скоропанова І.С. Російська постмодерністська література / Ірина Степанівна Скоропанова. – М. : ООО «Флінта», 2001. – 159 с.
13. Проблема и вызов секуляризации [Электронный ресурс] / Т.А. Борозенец. – Режим доступа : <http://www.kievrf.org.ua/index.php/2011-12-21-23-44-19/2012-01-11-14-32-27/369-2012-11-01-12-19-29>.

References

1. Sobutskyi M. Postmodernizm abo zh vykhid iz noho [Elektronnyi resurs] / Mykhailo Sobutskyi. – Rezhym dostupu : <http://www.ktm.ukma.edu.ua/2002/1/sobutsky.html>.
2. Postmodernizm [Elektronnyi resurs] // Biblioteka Ukrainskoi Literatury. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/techii/printout.php?number=16>.
3. Leslie A. Fiedler. Uberquert die Grenze, schliebt den Graben. – Ihab Hassan, Pluralismus in der Postmoderne / Fiedler A. Leslie. – Frankfurt a. M. : Die unvollendete Vernunft. Moderne versus Postmoderne, 1987. – S. 159–165.
4. Braynin-Passek V. O postmodernizme, krizise vospriyatiya i novoy klassike / Valeriy Braynin-Passek // Novyy mir iskusstva. – noyabr 2002. – № 5/28. – S. 7–10.
5. Derrida Zh. Pismo k yaponskomu drugu / Zhak Derrida // Vo-prosy filosofii. – 1992. – № 4. – S. 54.
6. Lukianets V.S. Filosofskiy postmodern / V.S. Lukianets, O.M. Sobol. – K., 1998. – S. 46.
7. Petrushenko V. Filosofskiy slovnyk : terminy, personalii, sententsii / Viktor Petrushenko. – Lviv : Mahnoliia 2006, 2011. – 352 s.
8. Postmodernizm : entsyklopediia. – Mn. : Interpresservis; Knyzhkovyi Dim, 2001. – 1040 s.
9. Postmodernizm [Elektronnyi resurs] // Slovnky ta entsyklopedii na akademiku. – Rezhym dostupu : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/18140>.
10. Notatky na poliakh «Imeni troiandy» [Elektronnyi resurs]. – 1983. – Rezhym dostupu : <http://www.e-reading.club/book.php?book=67026>.
11. Analiz postmodernizmu [Elektronnyi resurs] / Olena Panfilova. – Rezhym dostupu : <http://ukrcenter.com/Literatura/Olena-Panfylova/83396-1/Analiz-postmodernizmu>.
12. Skoropanova I.S. Rosiiska postmodernistska literatura / Iryna Stepanivna Skoropanova. – M. : OOO «Flinta», 2001. – 159 s.
13. Problema i vyzov sekulyarizatsii [Elektronnyy resurs] / T.A. Bo-rozenets. – Rezhim dostupa : <http://www.kievrf.org.ua/index.php/2011-12-21-23-44-19/2012-01-11-14-32-27/369-2012-11-01-12-19-29>.

Ковач-Петрушенко Анастасия. Американский и европейский постмодернизм: своеобразие и характерные черты. На основе аналитического метода философии для анализа литературных источников, выявлены различия между постмодернизмом американским и европейским. Кроме стандартных черт, постмодер-

низм имеет особое, присущие только европейскому, или только американскому постмодернизму. Постмодернизм имеет свои истоки в Европе, но в США он приобрел отличные от европейских черт. Это связано с отличием культур.

Ключевые слова: постмодернизм, постмодерн, культура, США, Европа, модерн, модернизм.

Kovach-Petrushenko Anastasiia. American and European postmodernism: originality and characteristic features. Based on the philosophy of the analytical method for the analysis of the literature, the author studies differences between American and European postmodernism. Besides the standard features, postmodernism has specific, unique to the European or just American postmodernism. Postmodernism has its origins in Europe but in the USA it acquired features different from the European. The reason of this is in the difference of cultures.

Key words: postmodernism, postmodern, culture, the United States of America, Europe, modern, modernism.